

پژوهش‌سنجی نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی: رویکردی روش‌شناسانه به مقالات پژوهشی منتشر شده در ۱۰ نشریه علم اطلاعات

دکتر شعله ارسطوپور^۱

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر بررسی روش‌شناسانه مقالات پژوهشی منتشر شده در نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور طی سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ است.

روش: به منظور دستیابی به این هدف، تمامی مقالات ۱۰ نشریه منتخب حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور (۲۱۱ شماره و ۲۱۱۸ مقاله) با استفاده از روش تحلیل محتوا بررسی گردید. تعداد مقالات پژوهشی، پیروی مقالات پژوهشی از ساختار ایمراد (دارا بودن چهار بخش مقدمه، روش، نتایج و بحث)، روشهای پژوهشی و آزمونهای آماری مورد استفاده، از جمله مقوله‌های مورد بررسی بوده‌اند.

یافته‌ها: نتایج این بررسی حاکی از آن است که از ۲۱۱۸ مقاله، بیش از ۵۷٪ ماهیت پژوهشی داشته و در بازه زمانی مورد نظر، تعداد این مقالات همواره رشد داشته است. همچنین تعداد مقالاتی که به طور کلی از ساختار ایمراد پیروی نمی‌کنند، کمتر از ۳٪ است. بیشترین روش پژوهشی مورد توجه، روش پیمایشی (فراوانی ۶۶۲) با استفاده از پرسشنامه (فراوانی ۵۹۷) است. همچنین آزمون‌های تی، مجذور کا و همبستگی پیرسون به ترتیب از کاربردترین آزمونهای آماری در مقالات منتشر شده می‌باشند.

کلیدواژه‌ها: نشریه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ شیوه‌های پژوهش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی، نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی.

۱. استادیار و عضو هیئت علمی مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری arastoopoor@ricest.ac.ir

مقدمه

بحث انتشار و به اشتراک‌گذاری آثار و دستاوردهای علمی از دیرباز مورد توجه متخصصان حوزه‌های مختلف بوده است. در این میان، نشریات ادواری بسترهای عمده انتشار دستاوردهای علمی به شمار می‌آیند که از بدو پیدایش تاکنون نقش مهمی در برقراری ارتباط علمی، شکوفایی علمی، تولید علم و نیز اعتبار بخشی به علم ایفا کرده‌اند. از این رو، سیاست‌گذاران حوزه تولیدات علمی در کشورهای مختلف همواره توجهی ویژه به این گونه خاص از تولیدات علمی داشته‌اند، به نحوی که در ایران نیز با نگاهی به آیین‌نامه‌های مختلف ابلاغ شده در خصوص اعضای هیئت علمی، می‌توان شاهد افزایش این توجه بود (ارسطوپور و احمدی‌نسب، ۱۳۹۳ و Kokabi, 2009). بدیهی است، این افزایش توجه سبب رشد نشریات خواهد شد، به طوری که بنا بر ارقام مندرج در جدول ۱، در سالهای پس از جنگ و به‌ویژه در دهه ۱۳۸۰ مجموعه مجله‌های علمی ایران چه از نظر کمی و چه از نظر کیفی رشد چشمگیری داشته است. باوجود این که این ارقام نیمی از کل نشریات دارای مجوز وزارت ارشاد را در بر نمی‌گیرد، افزایش مداوم مجله‌های علمی نشان‌دهنده گسترش حجم تولیدات علمی به زبان فارسی در ایران است.

جدول ۱. رشد ۱۰ ساله نشریات رتبه‌دار وزارت علوم تحقیقات و فناوری^۲

ردیف	سال	فراوانی	ردیف	سال	فراوانی
۱	۱۳۸۲	۱۴۵	۶	۱۳۸۷	۳۴۴
۲	۱۳۸۳	۲۰۲	۷	۱۳۸۸	۴۷۴
۳	۱۳۸۴	۲۳۶	۸	۱۳۸۹	۵۹۱
۴	۱۳۸۵	۲۵۴	۹	۱۳۹۰	۷۴۰
۵	۱۳۸۶	۲۸۴	۱۰	۱۳۹۱	۸۸۲

۲. این اطلاعات از طریق صفحه ایران ژورنال در سایت مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری به آدرس زیر

این روند کلی به صورت خاص در نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیز قابل مشاهده است. ابتدا در سال ۱۳۸۴ فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی واجد شرایط رتبه علمی- پژوهشی از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری شد، و پس از آن نیز دیگر مجلات این حوزه درجه علمی- پژوهشی دریافت کردند. یکی از دلایل این رشد، افزایش تعداد گروه‌های آموزشی به‌ویژه در سطح تحصیلات تکمیلی است. علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیز همانند هر رشته دیگر در دوره‌های تحصیلات تکمیلی نه تنها با زمینه‌هایی همچون یاددهی و یادگیری در ارتباط است، بلکه ترغیب‌کننده پژوهش و نشر گزارشهای پژوهشی نیز هست. عمده‌ترین نمونه این دست از پژوهشها را پایان‌نامه‌های دانشجویی تشکیل می‌دهد که نقطه آغاز چرخه تولید علمی دانشمندان جوان در هر حوزه موضوعی شناخته می‌شود. تولیدات علمی همواره سنجهای برای بررسی میزان مؤلد بودن یک رشته به شمار می‌آیند. اشاعه دستاوردها و یافته‌های این دست از پژوهشها برای حرفه‌مندان و متخصصان هر رشته اهمیت زیادی دارد. چنان که «ابرامی» (۱۳۷۸) نیز مطرح نموده، اگر دستاوردهای علمی منتشر نشود، رشته مربوط رفته رفته مهجور می‌شود و رشد علمی در آن مشاهده نخواهد شد. در مقابل، پختگی یک رشته وابستگی کامل به پژوهشهای اصیل صورت گرفته در یک زمینه موضوعی دارد (Riggs, 1994). حال، از آنجا که یکی از مهمترین ملاکهای سنجش کیفیت پژوهشهای صورت گرفته، جنبه روش‌شناسی آنهاست، این نوشتار بر آن است تا با شناسایی و بررسی روش‌شناسانه مقالات پژوهشی منتشر شده در نشریات فارسی علم اطلاعات و دانش‌شناسی، گرایش محققان به انواع روشهای پژوهشی و آزمونهای آماری رایج را شناسایی کند.

با توجه به اسناد و آیین‌نامه‌های موجود، پژوهش از دید سیاست‌گذاران کشور از اولویت بالایی برخوردار است. بنابراین، توجه به معیارهای تضمین‌کننده کیفیت و سلامت، انجام پژوهش نیز اهمیت زیادی دارد. نگاهی به وضعیت روش‌شناسی پژوهشها در هر زمینه موضوعی، از این جهت دارای اهمیت است که دیدی کلان و مناسب جهت سیاست‌گذاریهای مرتبط با محتوای آموزشی و کیفیت انجام پژوهشها را

در اختیار قرار می‌دهد. به این منظور، پژوهش حاضر چهار هدف اصلی را مورد توجه قرار داده است:

- ۱) تعیین وضعیت نشریات و مقالات منتشره در آنها از بعد نوع‌شناسی مقالات
- ۲) تعیین وضعیت نشریات و مقالات پژوهشی منتشره در آنها از بعد میزان پیروی از ساختار ایمراد^۱
- ۳) بررسی روش‌شناختی مقالات پژوهشی منتشر شده در نشریات
- ۴) بررسی آزمونهای آماری به کار رفته در مقالات پژوهشی منتشر شده در نشریات.

مروری بر نوشتارهای پیشین

تحلیل مقالات نشریات چه در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی و چه در حوزه‌های دیگر، جزء آن دسته از مطالعاتی است که تاکنون در بازه‌های زمانی مختلف مورد توجه واقع شده است. لذا در این بخش تنها به تعداد معدودی از این موارد چه در خارج از ایران (۱۹۹۰ به بعد) و چه در داخل (۱۳۷۰ تا کنون) اشاره می‌شود. پس از «بیتس» (Bates, 1999) که در مقاله‌ای به تهیه فهرستی توصیفی و دسته‌بندی شده از آنچه طی سالهای ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۹ در نشریه «انجمن آمریکایی علم اطلاعات و تکنولوژی»^۲ منتشر شده پرداخت، «مک کچنی و پتی‌گرو» (McKechnie & Pettigrew, 2002) مقالات منتشر شده در ۶ نشریه حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی را با رویکردی دیگر بررسی کردند. بازه زمانی مورد بررسی آنها به سالهای ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۸ محدود شد و مقوله مد نظر آنها برای تحلیل محتوای مقالات، مبدأ نظریه‌های مطرح در

1. Introduction, Methods, Results, And Discussion (IMRAD)

ساختاری است که به عنوان یک اصل پذیرفته شده در تنظیم محتوای مقالات پژوهشی در نشریات پژوهشی به کار می‌رود. رعایت این ساختار را می‌توان به منزله یک معیار حداقلی در رعایت ساختار درست و معمول یک مقاله پژوهشی دانست.

2. Journal of the American Society for Information Science and Technology (JASIST).

مقالات منتشر شده بود. نتایج این پژوهش حاکی از آن بود که مقالات حوزه‌های علوم انسانی، نسبت به سایر حوزه‌ها، از نظریه‌های مختلف بیشتر استفاده کرده‌اند، اما مقالات حوزه فنی که بیشتر به بحث‌های بازبایی اطلاعات و یا کتاب‌سنجی می‌پردازند، کمتر از نظریه‌های خارج از حوزه استفاده کرده‌اند. این بدان معناست که در حوزه‌های فرعی مطرح در مقالات علم اطلاعات و دانش‌شناسی تفاوت‌های چشمگیری از نظر میزان توجه و استفاده از نظریه‌های مختلف به چشم می‌خورد.

از جمله تحقیقات تازه‌تر می‌توان به پژوهش «بلک» (Black, 2011) اشاره کرد وی مقالات هسته حوزه اختلالات ارتباطی در نشریه «منابع کتابخانه‌ای و خدمات فنی»^۱ بررسی کرد. هدف وی آگاهی از روند تغییرات در این دسته از مقالات طی ۱۰ ساله اخیر بود؛ نتایج افزایش کیفیت در برخی مقالات و کاهش اعتبار محتوایی مقالات دیگر را نشان داد.

«اویه‌ووسی» (Oyewusi, 2012) به مطالعه مقالات منتشر شده در نشریه «کتابخانه مدارس نیجریه»^۲ طی بازه زمانی ۱۹۷۹ تا ۲۰۱۰ پرداخت و دریافت که روش پیمایشی، روش پژوهشی غالب در مقالات منتشره در این نشریه است. مطالعات تاریخی مقالات مروری و بررسی‌های موردی، روشهایی بودند که در مرتبه‌های بعدی قرار داشتند.

در ایران، مطالعه محتوای مقالات به صورت جدی از دهه ۱۳۷۰ آغاز شد. «احمدی‌لاری و فرزین» (۱۳۷۶) مقالات فصلنامه کتاب، پیام کتابخانه، کتابداری و اطلاع‌رسانی و کرانه را در بازه سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ از ابعاد مختلفی مانند موضوع، پدیدآورندگی و نوع محصول پدیدآمده تحلیل کردند. آنها دریافتند که تعداد مقالات منتشر شده در این نشریات، بیشتر تألیف است تا ترجمه.

از سال ۱۳۸۱ به بعد، بیشتر تحقیقات مرتبط با روش‌های پژوهش مورد استفاده در تحقیقات، به تحلیل فنون پژوهش مورد استفاده در پایان‌نامه‌ها اختصاص دارد. با این

1. Library Resource and Technical Services.

2. Nigerian School Library Journal.

نگاه که بیشتر مقاله‌های منتشر شده در مجلات فارسی، مستخرج از پایان‌نامه‌ها هستند؛ یافته‌هایی که از این نوع تحقیقات به دست می‌آید، قابل‌تعمیم به مقالات علمی-پژوهشی نیز هست. بر این اساس، در ادامه محتوای چند مورد از این مطالعات تشریح شده است.

«حری و محسن‌زاده» (۱۳۸۱) با بررسی روند به‌کارگیری روشهای پژوهش در پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد طی بازه زمانی ۱۳۴۸ تا ۱۳۷۸ دریافتند که در ۴۳۶ پایان‌نامه مورد بررسی، ۹ روش پژوهشی قابل‌شناسایی است که در این راستا روش کتابخانه‌ای یا بیشترین فراوانی در جایگاه نخست و روش پیمایشی به لحاظ فراوانی در جایگاه دوم قرار گرفتند. «آذرانفر» در سال ۱۳۸۵ مجموعه پایان‌نامه‌های موجود در پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران را تحلیل کرد. یافته‌های وی نشان داد روش پژوهش غالب در پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی در فاصله سالهای ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۲، روش پیمایشی بوده است.

«پاکدامن» (۱۳۸۸) نیز به بررسی روش‌های پژوهشی به کار گرفته شده در پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد دانشگاه آزاد تهران شمال در یک بازه زمانی ۱۳ ساله از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۸۴ پرداخت. بر اساس بررسی‌های وی، ۱۱ نوع روش تحقیق مختلف در پایان‌نامه‌های این بازه زمانی به کار رفته بود. در این پژوهش نیز روش پیمایشی با فراوانی ۶۶٪، بالاترین رتبه را به خود اختصاص داده بود. در رتبه‌های بعدی روشهای میدانی، تاریخی، تجربی و کتاب‌سنجی، نسبت به سایر روشها کاربرد بیشتری داشته‌اند. همچنین، در پژوهشهایی که از روش‌های نوآورانه‌تری استفاده کرده بودند، روش پیمایشی نیز به کار رفته بود.

از جمله دیگر پژوهشهایی که می‌توان در این زمینه به آنها اشاره کرد، پژوهشهای ملیح (۱۳۷۸)، سیدین و باب‌الحوائجی (۱۳۸۷)، سلک و بزرگی (۱۳۸۹)، و اردلان‌افتخاری و چشمه‌سهرابی (۱۳۸۹) است که به نتایجی مشابه موارد بالا دست یافتند. با وجود این که انجام این قبیل پژوهشها در ایران در علم اطلاعات و دانش‌شناسی کم نبوده است، در سالهای اخیر مطالعه‌ای جامع که به بررسی وضعیت

پژوهش‌سنجی نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی... / ۱۴۱

روش‌شناختی مقالات پژوهشی منتشر شده در ۱۰ ساله اخیر پردازد و گستره نسبتاً جامعی از نشریات را نیز برای این مطالعه پوشش دهد، انجام نشده است.

پرسش‌های پژوهش

در راستای تحقق اهداف اصلی این پژوهش، ۴ پرسش اساسی مطرح گردید:

۱. در بازه سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰، مقالات انتشار یافته در نشریات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی از چه نوعی هستند؟
۲. میزان پیروی مقالات منتشره در نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی از ساختار پیشنهادی ایمراد برای مقاله پژوهشی، چقدر است؟
۳. در بازه سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰، مقالات پژوهشی نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی، از نظر روش‌شناختی از کدام روشهای پژوهشی شناخته شده‌ای پیروی کرده‌اند؟
۴. در بازه سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰، در مقالات پژوهشی نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی از کدام مدل‌های آماری برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است؟

روش‌شناسی و جامعه آماری

پژوهش حاضر از نوع کاربردی بوده و با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شده است. با مراجعه به فهرست نشریات حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی که انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی شاخه خراسان منتشر کرده است، تعداد ۳۳ نشریه در این حوزه شناسایی شد. از این تعداد، ۸ عنوان یا به صورت الکترونیکی منتشر می‌شد و یا این که ماهیت خبرنامه‌ای داشتند، که از فهرست نشریات قابل بررسی حذف گردیدند.^۱ از ۲۵ نشریه باقی مانده، ۹ نشریه با محتوای نقد کتاب نیز از فهرست نشریات مورد بررسی حذف شد. در این میان، امکان دسترسی محقق به ۲ نشریه نیز حاصل نشد. چهار نشریه

۱. لازم به توضیح است، نشریاتی که قالب الکترونیک یا خبرنامه‌ای دارند، کمتر به ارائه گزارش پژوهش می‌پردازند.

«فصلنامه مدیریت اطلاعات سلامت»، «سیاست علم و فناوری»، «اخلاق در علم و فناوری» و «رهیافت» نیز پس از انجام بررسی اولیه به دلیل ماهیت چندرشته‌ای از مجموعه نشریات قابل بررسی حذف شدند. دو نشریه «بین‌المللی علم اطلاعات و مدیریت»^۱ و «وبولوژی»^۲ به دلیل بین‌المللی بودن از مجموع نشریات مورد بررسی حذف شدند.

در نهایت ۱۰ نشریه باقی ماند که کار تحلیل محتوا روی مقالات دوره کامل آنها (آنچه در فاصله سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ منتشر شده بود) صورت پذیرفت. این نشریات عبارتند از: کتابداری و اطلاع‌رسانی (آستان قدس رضوی)، مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات، فصلنامه دانش‌شناسی (دانشگاه آزاد)، ترویج علم (انجمن ترویج علم ایران)، پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی (فردوسی مشهد)، تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی (دانشگاه تهران)، فصلنامه نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی، فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، و فصلنامه اطلاع‌شناسی. برای دقت بیشتر، در این پژوهش نمونه‌گیری صورت نگرفته و مقالات ۱۱ سال، از ۱۰ نشریه با ۲۱۱ شماره مختلف و ۲۱۱۸ مقاله متفاوت تحلیل محتوا شدند.

به منظور گردآوری اطلاعات از یک سیاهه‌وارسی استفاده شد، تا اطلاعات مرتبط با سال، دوره و شماره نشریه، نوع مقاله اعم از پژوهشی، مروری، نظری، گزارش تولید^۳ و ترجمه را نیز در برگیرد. برای تحلیل مقوله‌های بعدی با در نظر داشتن ساختار ایمراد، ابزارهای پژوهشی مورد استفاده، روشهای پژوهشی و آزمونهای آماری به کار گرفته شده، مورد توجه قرار گرفتند.

1. International Journal of Information Science and Management.

2. Webology.

3. Review Paper.

۴. گزارش تولید به آن دسته از مقالاتی اشاره دارد که به ارائه گزارش از فرایند تولید یک محصول نرم‌افزاری و یا هر محصول علمی دیگر حاصل از انجام یک کار پژوهشی می‌پردازد.

یافته‌ها

چنان‌که پیشتر نیز بیان شد، به منظور دستیابی به هدف نهایی پژوهش حاضر، و بررسی روش‌شناسانه مقالات پژوهشی منتشر شده در نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی، ۱۰ فصلنامه تخصصی این حوزه، مورد بررسی قرار گرفت و به طور کلی ۲۱۱۸ مقاله منتشر شده در شماره‌های مختلف آنها تحلیل گردید. توزیع فراوانی مقالات ۲۱۲ شماره مختلف از نشریه‌های مورد بررسی در بازه زمانی یازده ساله از این قرار است: الف) کتابداری و اطلاع‌رسانی (۴۴ شماره و ۴۲۸ مقاله)، ب) مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات (۴۴ شماره و ۶۲۷ مقاله)، پ) پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات (۳۶ شماره و ۳۱۸ مقاله)، فصلنامه دانش‌شناسی (۱۵ شماره و ۱۱۹ مقاله)، ترویج علم (۱ شماره و ۷ مقاله)، پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی (۲ شماره و ۲۴ مقاله)، تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی (۲۴ شماره و ۱۸۹ مقاله)، فصلنامه نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی (۸ مقاله، فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی (۲۸ شماره و ۱۷۹ مقاله)، و فصلنامه اطلاع‌شناسی (۱۸ شماره و ۲۱۹ مقاله). نتایج تحلیل روش‌شناسانه مقالات پژوهشی نشریات مورد بررسی، از ابعاد مختلف در این قسمت ارائه شده است.

۱. نوع‌شناسی مقالات منتشر شده در نشریات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در بازه سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰

نوع‌شناسی مقالات از آن رو دارای اهمیت است که از یک سو نشان‌دهنده گرایش تولیدکنندگان محتوای مقالات نشریات به نوع خاصی از مقالات بوده و از دیگر سو بیانگر آن است که نشریات تا چه میزان تلاش می‌کنند تا توازن میان انواع مقالات را در شماره‌های مختلف خود حفظ کنند. بر اساس یافته‌های این پژوهش، ۵۷/۲٪ از ۲۱۱۸ مقاله منتشر شده در نشریات مورد بررسی را مقالات پژوهشی تشکیل می‌دهند. مقالات نظری- ترویجی در رتبه بعدی قرار داشته و از کل مقالات تعداد ۷۴۳ مقاله (۳۵/۱٪) در این گروه قرار می‌گیرند. ۲۱۹ مقاله نیز در گروه مقالات ترجمه‌شده قرار گرفته و در

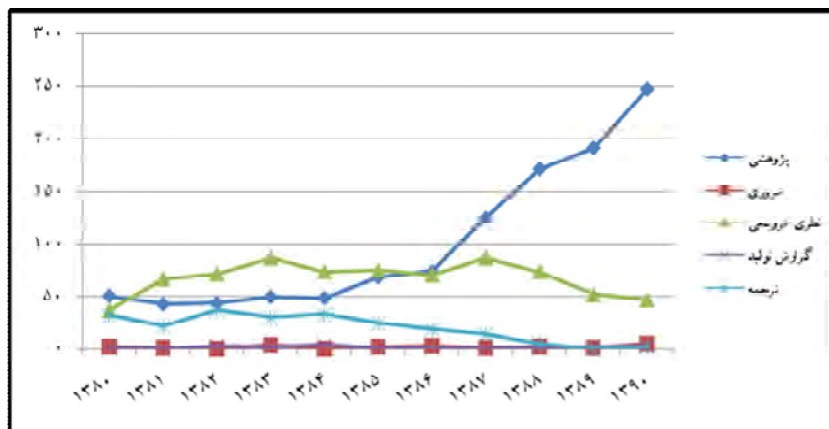
نهایت ۲۱ مقاله ماهیت مروری و ۱۸ مقاله نیز گزارش تولید ابزار، نرم‌افزار و یا محصولی خاص را ارائه کرده‌اند.

بنابراین، مقالات پژوهشی بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. البته، نباید فراموش کرد که بسیاری از نشریات مورد بررسی، رتبه علمی- پژوهشی از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دریافت کرده‌اند. با وجود این، تعداد مقالات نظری - ترویجی نشر یافته در آنها همچنان چشمگیر است. همچنین، مشاهدات جانبی پژوهشگر حاکی از آن است که آن دسته از مقالاتی که با عنوان مروری در نشریه‌ها منتشر شده‌اند، استانداردهای یک مقاله مروری را ندارند.^۱

تصویر ۱ روند سالانه انتشار هر یک از انواع مقالات را نشان می‌دهد. با نگاهی به این نمودار می‌توان دریافت که مقالات پژوهشی به‌ویژه از سال ۱۳۸۶ تاکنون، رشد قابل ملاحظه‌ای داشته‌اند. این درحالی است که مقالات ترجمه‌ای از سال ۱۳۸۴ روند کاهشی داشته و در سالهای ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ عملاً به صفر رسیده‌اند. دلیل این روند را می‌توان در دو عامل دید. دلیل اول کاهش تدریجی و در نهایت اختصاص نیافتن امتیاز به مقالات ترجمه شده برای ارتقای اعضای هیئت علمی و دلیل دیگر محدودیت وضع شده برای نشریات علمی- پژوهشی و علمی- ترویجی در انتشار مقالات ترجمه شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. لازم به توضیح است، این مسئله یکی از یافته‌های جنبی پژوهش حاضر بوده و تحلیل عمیق آن مستلزم بررسی مقالات مروری منتشر شده در این حوزه در قالب پژوهشی مجزاست.

تصویر ۱. نمودار تغییرات فراوانی انواع مقالات منتشر شده در بازه زمانی مورد بررسی

اگرچه نمی‌توان تفاوت بارزی میان نقطه آغاز و پایان خط سیر نشر مقالات نظری و ترویجی مشاهده کرد، از سال ۱۳۸۴ (سال انتشار اولین مجله علمی- پژوهشی در این حوزه) و نیز از سال ۱۳۸۷ انتشار این مقالات کاهش یافته و تا سال ۱۳۹۰ ادامه داشته است. در همه سالهای نشر، گزارش تولید اندک بوده است.

بررسیهای انجام گرفته روی مقالاتی که گزارشهای تولید هستند، نشان داد بیشتر این مقالات یا در نشریه «پژوهشنامه مدیریت اطلاعات» و یا در نشریه «کتابداری و اطلاع‌رسانی» منتشر شده‌اند (جدول ۱-۱).

چنان که در جدول ۱-۱ مشاهده می‌شود، به جز در مورد گزارشهای تولید، نشریه «مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات» بیشترین تعداد مقالات پژوهشی، نظری- ترویجی، ترجمه‌ای و مروری را داراست. البته یکی از دلایل این امر می‌تواند صرفاً تعداد بیشتر مقالات منتشر شده توسط این نشریه باشد و نمی‌توان انکار کرد که الگوی تعداد بیشتر مقالات پژوهشی نسبت به سایر انواع مقالات - به جز در نشریه «اطلاع‌شناسی»- در سایر نشریات نیز مشاهده می‌شود.

جدول ۱-۱. توزیع فراوانی انواع مقالات منتشر شده در نشریه‌های مورد بررسی بر اساس نام نشریه

مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات	پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات	کتابداری و اطلاع‌رسانی	تحقیقات اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های عمومی	تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی	دانش‌شناسی	اطلاع‌شناسی	پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی	فصلنامه نظامها و خدمات اطلاعاتی	ترویج علم	جمع
۲۰۶	۱۶۵	۲۱۹	۹۵	۱۱۶	۱۱۲	۷۳	۲۰	۸	۰	۱۱۱۷
۸	۴	۲	۳	۱	۰	۳	۰	۰	۰	۲۱
۲۳۶	۹۵	۱۵۷	۵۲	۶۲	۷	۱۲۵	۳	۰	۶	۷۴۳
۱	۱۰	۶	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱۸
۷۶	۴۴	۴۴	۲۹	۷	۰	۱۸	۰	۰	۱	۲۱۹
۶۲۷	۳۱۸	۴۲۸	۱۷۹	۱۸۹	۱۱۹	۲۱۹	۲۴	۸	۷	۲۱۱۸

در این میان، تنها نشریه پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات است که نسبت به سایر نشریات، گزارشهای تولید بیشتری را منتشر کرده است. دلیل این امر را می‌توان به سازمان مادر این نشریه یعنی «پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات» نسبت داد که محققان آن دستاوردهای نرم‌افزاری خود را در قالب گزارشهای تولید در آن منتشر کرده‌اند.

۲. پیروی مقالات منتشر شده در نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی از

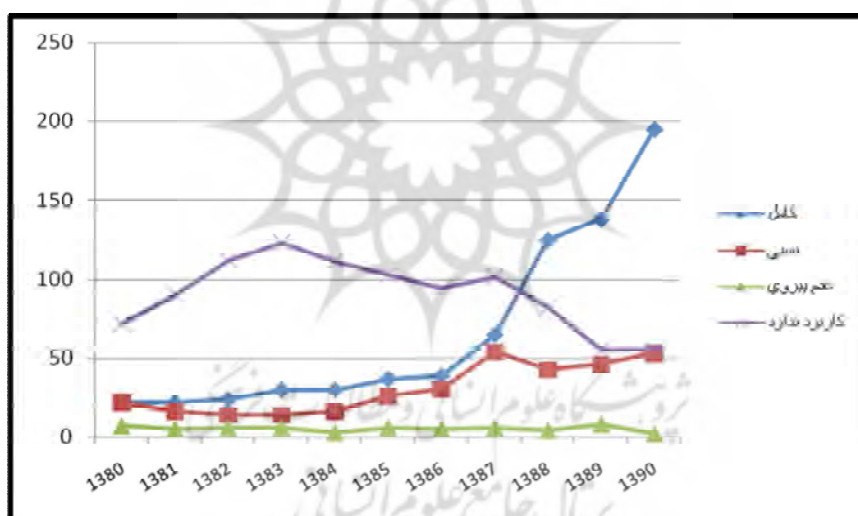
ساختار ایمراد

ساختار ایمراد یکی از معمول‌ترین ساختارهای تنظیم نحوه ارائه اطلاعات در مقالات پژوهشی است. در این ساختار، لازم است چهار بخش یعنی مقدمه^۱، روش^۲، نتایج^۳، و بحث^۴ در ساختار مقاله لحاظ شود. نبود این موارد و یا ارائه اطلاعاتی

1. Introduction.
2. Methods.
3. Results.
4. Discussion.

غیرمعمول در یک مقاله پژوهشی، بسته به شرایط به معنای پیروی نکردن از این ساختار به صورت کامل و یا نسبی خواهد بود.

با نگاهی دقیق‌تر به محتوای مقالات می‌توان مشاهده کرد که پیروی از ساختار ایمراد در ۹۹۹ مورد از ۲۱۱۸ مقاله مورد بررسی به کار نرفته است. دلیل این امر، ماهیت غیرپژوهشی آنهاست. از دیگر سو ۷۲۷ مقاله به صورت کامل از این ساختار پیروی کرد و ۳۳۴ مقاله به صورت نسبی به این ساختار وفادار بوده‌اند؛ اما در ۵۸ مقاله پژوهشی این ساختار به هیچ وجه رعایت نشده است. نگاه دقیق‌تر به توزیع فراوانی این مقالات در طی بازه زمانی مورد بررسی، نشانگر آن است که تعداد مقالاتی که به صورت کامل از این ساختار پیروی می‌کنند، رو به رشد است (تصویر ۲).

تصویر ۲. نمودار تغییرات فراوانی میزان رعایت ایمراد در مقالات منتشره در بازه زمانی مورد بررسی

روند این رشد از سال ۱۳۸۷ کاملاً چشمگیر بوده است. با وجود این، هنوز نمی‌توان شاهد تغییر محسوسی در پیوند با توزیع فراوانی مقالاتی بود که از این ساختار پیروی نمی‌کنند. این در حالی است که تعداد مقالاتی که پیروی از این ساختار به صورت نسبی بوده نیز درصدی از رشد را نشان می‌دهد. یافته حاضر بیانگر آن است که

هنوز نویسندگان زیادی وجود دارند که از نحوه درست سازماندهی و تنظیم اطلاعات یک مقاله پژوهشی اطلاع مناسبی ندارند؛ مسئله‌ای که باید در آموزش دانشجویان، به‌ویژه در سطوح تحصیلات تکمیلی مورد توجه ویژه قرار گیرد. جدول ۲ همین اطلاعات را در پیوند با هر یک از نشریات به صورت جداگانه ارائه می‌کند. داده‌های ارائه شده در جدول حاکی از آن است جز مقالاتی که از این ساختار پیروی نکرده‌اند، در بقیه موارد، بیشترین فراوانی در نشریه «مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات» به چشم می‌خورد. یادآور می‌شود که، این نتیجه نیز می‌تواند متأثر از تعداد زیادتر مقالات این نشریه نسبت به سایر نشریات باشد.

با وجود این، نگاهی به درصدهای محاسبه شده، نشان دهنده آن است که بیشترین درصد مقالاتی که از ساختار ایمراد به صورت کامل پیروی می‌کنند، در نشریه «دانش‌شناسی» منتشر شده‌اند. بیشترین عدم پیروی مقالات پژوهشی نسبت به کل مقالات پژوهشی و غیرپژوهشی مربوط به نشریه «فصلنامه نظامها و خدمات اطلاعاتی» است. با بررسی دقیق‌تر یافته‌ها می‌توان به این نتیجه رسید که بدون در نظر گرفتن مقالات غیرپژوهشی که این ساختار در مورد آنها کاربرد ندارد، تقریباً در تمام نشریات تعداد مقالاتی که این ساختار را رعایت کرده‌اند، بیشتر بوده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی میزان رعایت ایمراد در مقالات منتشر شده بر اساس نام نشریه

مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات	پژوهشنامه مدیریت اطلاعات	کتابداری و اطلاع‌رسانی	تحقیقات اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های عمومی	تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی	دانش‌شناسی	اطلاع‌شناسی	پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی	فصلنامه نظامها و خدمات اطلاعاتی	ترویج علم	جمع
۱۷۲	۱۱۴	۱۵۷	۶۸	۷۲	۷۳	۴۹	۱۸	۵	۰	۷۲۷
(۷۶/۲۷/۴۲)	(۵۷/۳۵/۵۵)	(۳۶/۳۶/۳۸)	(۱۷/۳۷/۳۷)	(۳۳/۳۸/۴۳)	(۲۲/۲۲/۲۲)	(۵/۷/۷)	(۵/۶۲/۵)	(۰/۰/۰)	(۰/۰/۰)	(۳۳/۳۳/۳۳)
۱۱۹	۴۷	۴۵	۲۸	۳۶	۳۸	۱۷	۳	۲	۰	۳۳۴
(۱۰/۱۶/۱۶)	(۱۴/۱۴/۱۴)	(۱۰/۱۰/۱۰)	(۱۵/۱۵/۱۵)	(۱۹/۱۹/۱۹)	(۱۳/۱۳/۱۳)	(۸/۷/۷)	(۱۲/۱۲/۱۲)	(۵/۲/۲)	(۰/۰/۰)	(۱۵/۱۵/۱۵)
۱۵	۵	۱۷	۰	۱۱	۲	۷	۰	۱	۰	۵۸
(۲/۲/۴)	(۱/۱/۱)	(۳/۳/۳)	(۰/۰/۰)	(۵/۵/۵)	(۱/۱/۱)	(۳/۳/۳)	(۰/۰/۰)	(۱۲/۱۲/۱۲)	(۰/۰/۰)	(۲/۲/۲)

کاربرد ندارد	۳۲۰	۱۵۲	۲۰۹	۸۴	۷۰	۷	۱۴۷	۳	۰	۷	۹۹۹
	(٪۵۱/۱۱)	(٪۴۷/۸)	(٪۴۸/۸۴)	(٪۴۶/۹۳)	(٪۳۷/۰۳)	(٪۵/۸۸)	(٪۶۶/۸۲)	(٪۱۲/۵)		(٪۱۰۰)	(٪۴۷/۱۷)
جمع	۶۲۶	۳۱۸	۴۲۸	۱۷۹	۱۸۹	۱۱۹	۲۲۰	۲۴	۸	۷	۲۱۱۸
	(٪۱۰۰)	(٪۱۰۰)	(٪۱۰۰)	(٪۱۰۰)	(٪۱۰۰)	(٪۱۰۰)	(٪۱۰۰)	(٪۱۰۰)	(٪۱۰۰)	(٪۱۰۰)	(٪۱۰۰)

۳. روش‌شناسی مقالات پژوهشی نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی در

سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰

روشهای پژوهشی متعددی در ۱۱۱۷ مقاله پژوهشی منتشر شده مورد استفاده قرار گرفته است. در برخی از این مقالات حتی تا ۳ روش پژوهشی متفاوت نیز ذکر شده است. با بررسی دقیق‌تر ۲۲ روش پژوهشی مختلف شناسایی شد که همانگونه که از جدول ۳ نیز مشخص است، روش پژوهشی پیمایشی بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳. توزیع فراوانی انواع روشهای پژوهشی به کار رفته در مقالات (n=1117)

ردیف	روش	فراوانی	ردیف	روش	فراوانی
۱	پیمایشی	۶۶۲	۱۳	موردی	۱۰
۲	تحلیل محتوا	۸۹	۱۴	دلفی	۹
۳	تحلیل استنادی	۶۱	۱۵	تطبیقی	۴
۴	کتابخانه‌ای / سندی	۴۸	۱۶	مشاهده‌ای	۴
۵	کتابسنجی	۳۳	۱۷	ارزیابی مکاشفه‌ای	۲
۶	توصیفی	۳۰	۱۸	تحلیل گزارش	۲
۷	ویسنجی	۲۸	۱۹	گراندد تئوری	۲
۸	علم‌سنجی	۲۵	۲۰	آزمون استفاده‌پذیری	۱
۹	ارزیابانه	۲۲	۲۱	تحلیل ثانوی	۱
۱۰	شبه تجربی	۲۰	۲۲	تحلیل حوزه	۱
۱۱	ترکیبی	۱۶	۲۳	ذکر نشده	۱۲۷
۱۲	تحلیل پیوندها	۱۱			

پس از روش پیمایشی به ترتیب روشهای تحلیل محتوا، تحلیل استنادی، روش کتابخانه‌ای و سندی، کتاب‌سنجی، توصیفی و وب‌سنجی قرار دارند. جدول ۴ آماری از آن دسته از ابزارهای پژوهشی که در تدوین مقالات مورد استفاده قرار گرفته است را ارائه می‌کند. چنان که از این جدول برمی‌آید، ۱۳ نوع مختلف از ابزارهای پژوهش که از آنها در مقالات دقیقاً با عنوان ابزار پژوهش یاد شده شناسایی گردید^۱.

جدول ۴. توزیع فراوانی انواع ابزارهای پژوهشی به کار رفته در مقالات

ردیف	ابزار پژوهش	فراوانی	ردیف	ابزار پژوهش	فراوانی
۱	پرسشنامه	۵۹۷	۸	ثبت رخداد	۱
۲	سیاهه واریسی	۱۸۷	۹	کارت	۱
۳	مصاحبه	۵۷	۱۰	کارت امتیاز متوازن	۱
۴	فیش‌برداری	۳۴	۱۱	گزارش تراکنش	۱
۵	مشاهده	۲۵	۱۲	نرم‌افزار پروتژ	۱
۶	اکسل	۲۲	۱۳	هیست سایت	۱
۷	ماتریس	۴	۱۴	ذکر نشده	۲۶۹

پرسشنامه با فراوانی ۵۹۷ مورد یکی از پرکاربردترین ابزارهاست. با توجه به این که پیشتر نیز مشخص گردید که پیمایش پرتکرارترین روش پژوهشی در میان پژوهشهای صورت گرفته است، می‌توان چنین نتیجه گرفت در میان پژوهشهایی که به روش پیمایشی صورت می‌پذیرند، ابزار پرسشنامه نسبت به مصاحبه متداول‌تر است. یافته‌ها همچنین حاکی از آن است که سیاهه‌وارسی پس از پرسشنامه در رتبه بعدی قرار

۱. لازم به تأکید است، این آمار براساس خود اظهاری نویسندگان مقالات پژوهشی بوده است و نگارنده دخل و تصرفی در نوع و نحوه ثبت ابزار و یا روش پژوهشی نداشته است.

پژوهش‌سنجی نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی... / ۱۵۱

می‌گیرد. سپس به ترتیب مصاحبه، فیش‌برداری، مشاهده، و اکسل^۱ از جمله پربسامدترین ابزارها در پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی به شمار می‌آیند.

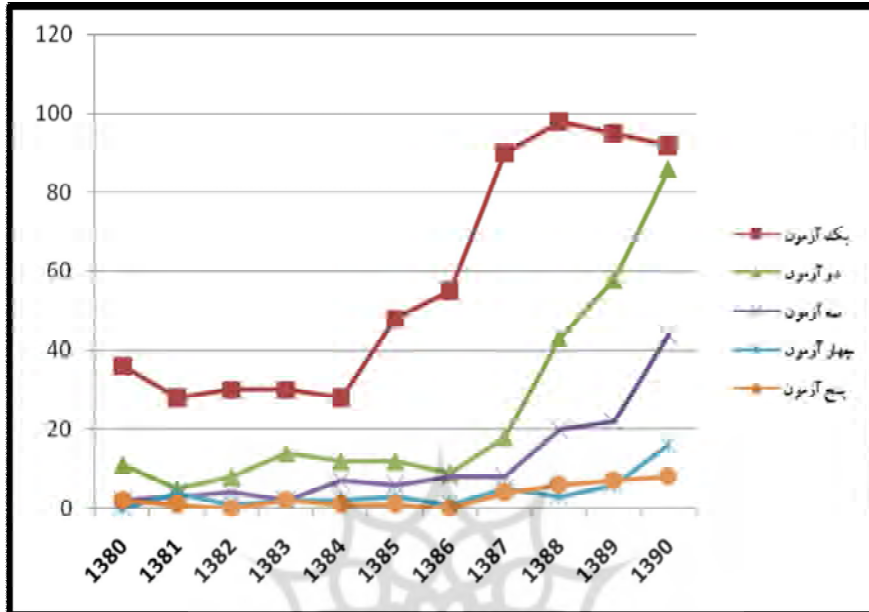
روشهای آماری به کار رفته در مقالات پژوهشی نشریات علم اطلاعات و

دانش‌شناسی در سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰

مقالات پژوهشی منتشر شده در سطح نشریات کشور، عمدتاً از یک یا چند آزمون آماری مختلف استفاده می‌کنند. با بررسی یافته‌های این پژوهش، ۶۳۰ مقاله پژوهشی تنها یک گونه از آزمونهای آماری را به کار گرفته‌اند. با توجه به این که برای این پژوهش استفاده صرف از آمار توصیفی به منزله یک گونه آزمون آماری مستقل در نظر گرفته‌شد، می‌توان چنین برداشت کرد که در این ۶۳۰ مقاله، حداقل از آمار توصیفی استفاده شده است.

نکته قابل توجه دیگر آن است که با افزایش گونه‌های آماره‌ای به کار گرفته در متن از میزان فراوانی آنها کاسته می‌شود. این بدان معناست که تعداد مقالاتی که ۵ یا تعداد بیشتری آزمون را مورد استفاده قرار داده‌اند، به مراتب کم است؛ تنها ۳۲ مقاله برای بررسی نتایج خود از ۵ آزمون آماری متفاوت استفاده کرده‌اند. تغییر ناگهانی میان فراوانی مقالات از نظر تعداد آزمونها، بین مقالات دارای سه آزمون و چهار آزمون مختلف مشاهده می‌شود، به طوری که ۱۲۶ مقاله از مجموع مقالات پژوهشی از ۳ آزمون آماری مختلف بهره‌برده‌اند، حال آن که تعداد مقالات با ۴ آزمون، تنها ۴۳ مورد است.

۱. بدیهی است، مواردی همچون اکسل، هیست سایت و یا نرم‌افزار پروتژ به عنوان ابزار پژوهشی از بعد نظری، معنا ندارند. اما همین ذکر نام نرم‌افزار توسط نگارندگان مقالات می‌تواند نشانگر آشنایی نداشتن نویسندگان با مفهوم درست ابزار پژوهش باشد؛ نکته‌ای که از بُعد آسیب‌شناسانه قابل بررسی است.

تصویر ۳. نمودار تغییرات فراوانی تعداد آزمونهای آماری مورد استفاده در مقالات در بازه زمانی مورد بررسی

نمودار ارائه شده در تصویر ۳ حاکی از آن است که هم مقالات دارای یک گونه آزمون و هم مقالات دارای آزمونهای مختلف، روند رو به رشدی را در پیش گرفته‌اند، هرچند این رشد در پیوند با مقالات دارای دو گونه آزمون از شیب تندتری برخوردار است. یافته‌ها همچنین حاکی از آن است که برخی از نشریات به واسطه ماهیت مقالات، اصولاً فاقد آزمون آماری هستند. توزیع فراوانی انواع آزمونهای آماری مورد استفاده در مقالات، در جدول ۵ ارائه شده است. با نگاهی به جدول، مشاهده می‌شود آزمونهای استنباطی پربسامد در مقالات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، آزمون تی می‌باشد. با اختلاف کمی آزمون مجذور کا نیز یکی دیگر از پرکاربردترین آزمونهای آماری در این حوزه است. همبستگی پیرسون، آزمون آنوا، رگرسیون و اسپیرمن از جمله دیگر آزمونهای متداول در متن مقالات پژوهشی نشریات این رشته می‌باشند. لازم به توضیح است، در این جدول آزمونهای تعقیبی ذکر نشده‌اند. نکته دیگر مربوط به اشاره نکردن به نوع آزمون آماری مورد استفاده در برخی از مقالات است. به عنوان

نمونه، این دست از مقالات در گزارش نتایج خود می‌نویسند نتایج آزمون همبستگی، و مشخص نمی‌کنند از کدام آزمون همبستگی استفاده شده است. اگرچه تعداد این دست از مقالات محدود است، چنین ابهامهایی اصولاً نباید وجود داشته باشند.

جدول ۵. توزیع فراوانی انواع آزمونهای آماری به کار رفته در متن مقالات پژوهشی

ردیف	آزمون آماری	فراوانی	ردیف	آزمون آماری	فراوانی
۱	تی	۱۸۲	۱۳	ویلکاکسون	۱۳
۲	مجذور کا	۱۴۲	۱۱	کلموگروف اسمیرنوف	۱۱
۳	همبستگی پیرسون	۱۰۳	۶	لون	۶
۴	آنوا	۸۹	۴	فیشر	۴
۵	رگرسیون	۳۷	۳	بارتلت	۳
۶	اسپیرمن	۳۵	۳	کندال	۳
۷	تحلیل عمیق	۲۹	۲	تصحیح یتس	۲
۸	کروسکال والیس	۲۷	۲	فی کرامر	۲
۹	یومن ویتنی	۲۵	۱	دی سامرز	۱
۱۰	فریدمن	۱۹	۱	مک نمار	۱
۱۱	دو جمله‌ای	۱۸	۱۰۰۱	کاربرد ندارد	۱۰۰۱
۱۲	تحلیل عاملی	۱۶	۴	ذکر نشده	۴

مندرجات (جدول ۶) نشان‌دهنده آن است که در سطح مقالات پژوهشی منتشر شده در نشریات مورد بررسی، دو آزمون تی و آنوا هم‌آیندی بیشتری دارند. این بدان معناست که تعداد مقالاتی که داده مستقل آنها اسمی بوده و داده‌های وابسته آنها فاصله‌ای و یا نسبی باشد، بیشتر از مواردی است که هر دو گروه داده‌های اسمی باشند، زیرا در حالت اول زمانی که داده مستقل اسمی است، بسته به تعداد حالات، از یکی از دو آزمون تی و یا تحلیل واریانس استفاده می‌شود، چنانچه هر داده مستقل و وابسته اسمی باشند، از یکی از ضرایب مجذور کا و یا خود آزمون مجذور کا استفاده می‌شود.

۱۰	۰	۰	۱		۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۸	کلموگروف اسمیرنف
۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۱	۰	۰	فیشر
۹	۱	۰		۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶	تحلیل عاملی
۲۹	۰		۳	۰	۰	۱	۳	۲	۲	۷	۲	۲	۷	۷	اسپیرمن
۳	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	بارتلت
۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	فی کرامر
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	دی سامرز
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	مک نمار
۵۴۱	۳	۲۶	۱۳	۱۲	۷	۱۸	۷۲	۲۱	۲۶	۷۳	۲۸	۷۷	۱۶۵		جمع

این خود نشان‌دهنده آن است که در تعداد قابل توجهی از پژوهشها، علاوه بر این که نمره‌های کسب شده با شرایطی ثابت سنجیده می‌شوند، نمره‌های گروه‌های مختلف با یکدیگر نیز سنجیده می‌شوند. به عبارت بهتر، این دو راهبرد از بیشتر از سایر راهبردها از سوی پژوهشگران علم اطلاعات و دانش‌شناسی در سطح نشریات داخلی فارسی زبان مورد استفاده قرار گرفته است.

جمع‌بندی یافته‌ها

پرسش اول معطوف به نوع‌شناسی مقالات منتشر شده در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی است. نتایج این بخش حاکی از آن است که مقالات پژوهشی بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. این درحالی است که تعداد مقالاتی که گزارشی از تولید یک دستاورد فیزیکی و یا نظری را ارائه می‌کنند، بسیار محدود است. یافته دیگر آن است که تعداد مقالات ترجمه‌ای به‌تدریج رو به کاهش بوده و روند صعودی مقالات پژوهشی حاکی از گرایش پدیدآوران به تدوین یافته‌ها و دستاوردهای خود است. روند انتشار مقالات نظری اگرچه در ابتدا صعودی بوده، هم‌اکنون دارای افت و خیزهای اندک است و به صورت کلی تقریباً یک روند ثابت را در پیش گرفته است.

یکی از دلایل اصلی این تحولات در طی بازه زمانی مورد بررسی را می‌توان سیاستهای مختلف وزارتخانه‌ای در خصوص انتشار نشریات از یک سو، و نحوه امتیازبندی آیین‌نامه ارتقای اعضای هیئت علمی از دیگر سو دانست. همین سیاستگذاری‌ها در نهایت حتی منجر به کاهش نشریات از گونه علمی- ترویجی در این رشته و سایر حوزه‌های موضوعی شده است (خبرگزاری دانشجویان ایران، ۳۱ فروردین ۱۳۹۲)؛ که یکی از عمده دلایل این امر بیشتر بودن سقف امتیازی اختصاص یافته به مقالات منتشر شده در نشریات علمی- پژوهشی است. در این میان، مقالات مروری با چندگانگی‌های بیشتری رو به رو هستند، زیرا در آیین‌نامه ارتقای اعضای هیئت علمی (دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۹) برای مقالات علمی- پژوهشی تا ۷ امتیاز، برای مقالات علمی- ترویجی تا ۴ امتیاز و برای مقالات مروری تا ۵ امتیاز در نظر گرفته شده است. حال آن که در عمل، تنها دوگونه نشریه رتبه‌دار از طرف وزارت علوم تعیین شده است. درچنین شرایطی، مقاله مروری که در نشریه علمی- پژوهشی منتشر شده باشد، می‌تواند تا ۷ امتیاز بگیرد، حال آنکه همان مقاله چنانچه در یک نشریه علمی- ترویجی منتشر شود، بیش از ۴ امتیاز نخواهد گرفت؛ درحالی که اصل امتیاز یک مقاله مروری تا ۵ تعریف شده است.

یافته‌ها در پیوند با میزان پیروی مقالات پژوهشی از ساختار ایمراد، حاکی از آن است که ۷۲۷ مقاله پژوهشی به صورت کامل از این ساختار پیروی کرده‌اند، ۳۳۴ مقاله به صورت نسبی به این ساختار وفادار بوده، اما در ۵۸ مقاله پژوهشی این ساختار به هیچ وجه رعایت نشده است. یافته امیدبخش، افزایش میزان پایبندی نویسندگان مقالات پژوهشی در این بازه زمانی ۱۱ ساله است. اما به هر روی، در همین بازه زمانی، میزان پیروی نسبی از این ساختار افزایش یافته است. به عنوان نمونه، یکی از مشکلات پربسامد در این گروه از مقالات، ارائه تعریفهای عملیاتی به عنوان جزئی از ساختار مقاله است که آوردن آنها در مقاله مرسوم نیست. تعریفهای عملیاتی، جزئی از گزارشهای کامل پروژه‌های تحقیقاتی است. در برخی دیگر از موارد، در قسمت روش‌شناسی اطلاعاتی که لازم بوده ارائه نشده و یا حتی برخی از مقالات این قسمت

را نداشته‌اند. نظر به این که بسیاری از پدیدآورندگان مقالات در شمار دانش‌آموختگان (به‌ویژه در مقطع ارشد) هستند، انتظار می‌رود آموزش‌های مناسب را در این خصوص از استادان خود دریافت کنند. ولی چنانچه این شرایط یادگیری به واسطهٔ جدیت نداشتن دانشجو و یا استاد محقق نشده باشد، این وظیفه هیئت تحریریه نشریه و داوران است که از پاره‌ای از این خطاهای چشمگیر جلوگیری کنند.

در پاسخ پرسش سوم مشخص شد که ۲۲ روش پژوهشی متفاوت در ۱۱۱۷ مقاله پژوهشی به‌کار رفته است. بسیاری از این مقالات تنها از یک روش پژوهشی بهره برده‌اند؛ اما پاره‌ای دیگر از دو روش برای انجام پژوهش استفاده کرده‌اند. در این میان، روش پیمایشی پربسامدترین روش بوده و پس از آن تحلیل محتوا، تحلیل استنادی، روش کتابخانه‌ای یا سندی، کتاب‌سنجی و... به ترتیب از روش‌های متداول در پژوهش‌هاست. در میان پژوهش‌های صورت گرفته در خارج از کشور، «اویه‌ووسی» (Oyewusi, 2012) در بررسی نشریهٔ نیجریه‌ای مورد نظر خود به نتیجه مشابهی رسید. این درحالی است که یافته‌های حاضر توسط یافته‌های «حری و محسن‌زاده» (۱۳۸۱) و «آذرانفر» (۱۳۸۵) هم راستاست.

آن دسته از ابزارهای پژوهشی که در تدوین مقالات بیش از دیگر ابزارها مورد استفاده قرار گرفته، پرسشنامه بوده است. تفاوت تعداد میان پرسشنامه با توجه به این که مصاحبه نیز یکی دیگر از راهکارهای کسب اطلاعات در پژوهش‌های پیمایشی است، می‌تواند نشانگر آن باشد که گرایش محققان به استفاده از این ابزار بسیار زیاد است. به منظور تحلیل عمیق‌تر این قسمت از پژوهش، محقق مصاحبه‌هایی نیمه‌ساختاریافته را با سه تن از اعضای هیئت علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی با درجه استادی^۱ ترتیب داده و از آنها در خصوص دلیل رواج روش پژوهش پیمایشی، به‌خصوص با استفاده از پرسشنامه، نظرخواهی نمود. هر سه این استادان بر راحت‌تر بودن کار با پرسشنامه برای

۱. دکتر دیانی (استاد بازنشسته دانشگاه فردوسی مشهد)، دکتر فتاحی (استاد دانشگاه فردوسی مشهد) و دکتر رضایی شریف‌آبادی (استاد دانشگاه الزهراء).

دانشجویان تأکید کرده و دلیل استقبال دانشجویان به این روش را آشنایی نداشتن مناسب آنها با سایر روشهای پژوهش دانسته‌اند. مقبول بودن روشهای کمی نیز از دیگر دلایلی بود که یکی از استادان مورد اشاره قرار داد. یکی دیگر از مصاحبه‌شوندگان در همین رابطه چنین گفته است: «تحلیل محتوا کار راحتی نیست. [...] شواهد نشان می‌دهد دانشجویان وقتی متون را مطالعه می‌کنند، پیامها را درست دریافت نمی‌کنند. به همین دلیل در پژوهشها [...] به سمت تبدیل کیفیت به کمیت حرکت می‌کنند. [...] خوب، کار راحتی است»^۱.

پرسش آخر پژوهش حاضر، روشهای آماری به‌کاررفته در مقالات پژوهشی را بررسی کرد^۲. نتایج این بررسی حاکی از آن بود که بیشترین فراوانی به مقالاتی اختصاص یافته است که از آمار توصیفی استفاده کرده‌اند. در واقع، نتایج نشان‌دهنده آن بود که جز مواردی انگشت‌شمار، تمام مقالات به گونه‌های مختلف از آمارهای توصیفی استفاده کرده‌اند. یافته‌ها همچنین بیانگر آن است که در قسمت آزمونهای استنباطی، آزمون تی پرکاربردترین آزمون آماری است. پس از آزمون تی، آماره مجذور کای و آنوا فراوانی بیشتری داشته‌اند. این در حالی است که داده‌های مورد بررسی با توجه به آزمونهای آماری مورد استفاده، بیشتر از نوع اسمی و فاصله‌ای یا نسبی بوده‌اند. اگرچه در این بخش آزمونهای تعقیبی تحلیل واریانس گزارش نشدند، مشاهده پژوهشگر حاکی از آن است که آزمونهای تعقیبی دانکن، توکی و ال. اس. دی. به ترتیب جزء پرکاربردترین آزمونهای تعقیبی میان نگارندگان مقالات بوده است.

۱. لازم به توضیح است، دلیل تأکید استادان بر دانشجویان آن است که بخش نسبتاً قابل توجهی از مقالات

پژوهشی معمولاً همان مواردی هستند که از پایان‌نامه‌های دانشجویی استخراج شده‌اند.

۲. لازم به توضیح است، از میان ۱۱۱۷ مقاله پژوهشی، ۲۹ مورد مقاله ترکیبی با استفاده از روش آمیخته و یک مورد

پژوهش کاملاً کیفی مشاهده گردید. با توجه به این که تحلیل عمیق‌تر پژوهشهای کیفی هدف عمده این

پژوهش نبوده است، به منظور جلوگیری از طولانی شدن بحث، از ارائه تحلیل در این زمینه خودداری شده

است.

سخن پایانی

چنان که در ابتدای این نوشتار نیز مورد تأکید قرار گرفت، بحثهای مرتبط با تولید علم و روند رشد آن، همواره مورد توجه محققان حوزه علم‌سنجی و سیاست‌گذاران علمی بوده است. همزمان ارزش و اهمیت تولید علم و فعالیت نشریات در این حوزه، تنها مرتبط با کمیت تولیدات علمی نبوده و در این میان کیفیت تولیدات علمی نیز اهمیت ویژه‌ای داشته است. یکی از ابعاد سنجش این کیفیت، بررسی روش‌شناسانه تولیدات علمی است. نتایج این پژوهش نشان داد تعداد مقالات پژوهشی که به صورت کامل از ساختار ایمراد پیروی نمی‌کنند، زیاد است. این درحالی است که با توجه به ماهیت و کاربری علمی-پژوهشی بیشتر نشریات مورد بررسی، انتظار می‌رفت دقت نظر بیشتری در نحوه ساختاردهی به مقالات صورت گیرد. این درحالی است که محقق طی بررسی‌های خود به این نتیجه رسید که اطلاعات ارائه شده در بخشهای مختلف یک مقاله نیز گاه کامل نیستند. در برخی از مقالات قسمت روش‌شناسی وجود دارد؛ اما اطلاعات کافی در خصوص روش و نحوه اجرا و یا نمونه‌گیری، در آنها ارائه نشده است. چکیده‌هایی که باید حاوی اطلاعات مربوط به روش‌شناسی و دستاوردهای پژوهش باشند، گاه از ساده‌ترین اطلاعات پایه بی‌بهره‌اند، به طوری که پژوهشگر گاه برای کسب اطلاعاتی که منطقاً باید از چکیده به دست می‌آید، ناگزیر از مطالعه بخش بزرگی از مقاله می‌شد. حل چنین مشکلی در گرو دقت نظر بیشتر کادر نشریات متشکل از سردبیر، هیئت تحریریه و داوران است. در همین راستا، توصیه می‌شود راهنماهای تدوین مقالات به صورت مشخص‌تر به نحوه تدوین انواع مقالات پردازند.

منابع

- آذرانفر، جوانه (۱۳۸۵). تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی موجود در پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران در سالهای ۱۳۷۳ - ۱۳۸۲. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.
- ابرامی، هوشنگ (۱۳۷۸). شناختی از دانش‌شناسی. تهران: کتابدار.

- احمدی لاری، رکن‌الدین و فرزین فرزانه (۱۳۷۶). بررسی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی ۱۳۷۴ - ۱۳۵۸. کتابداری، دفتر ۲۶ - ۲۷: ۵۸ - ۷۲.
- اردلان افتخاری، سامیه و چشمه سهرابی، مظفر (۱۳۸۹). ارزیابی کمی و کیفی نشریه کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی از بهار ۱۳۷۷ تا بهار ۱۳۷۸. کتابداری و اطلاع‌رسانی. جلد ۱۳(۳).
- ارسطوپور، شعله و فاطمه احمدی‌نسب (۱۳۹۳). نگاهی آسیب‌شناسانه به آیین‌نامه ارتقای اعضای هیئت علمی و پیامدهای منفی حاصل از آن در زمینه تولید علم. در همایش ملی سنجش علم: ارزشیابی و آسیب‌شناسی بروندهای علمی، ۳۱ اردیبهشت و ۱ خرداد، اصفهان، ایران.
- پاکدامن، نشانه (۱۳۸۸). روند بکارگیری روشهای پژوهش در پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال (۱۳۸۴ - ۱۳۷۱). فصلنامه دانش‌شناسی (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات). شماره ۴: ۱ - ۱۴.
- حری، عباس و افسانه محسن‌زاده (۱۳۸۱). روند بکارگیری روشهای پژوهش در پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران (۱۳۴۸ - ۱۳۷۸). مجله روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، جلد ۳۳ (۱): ۵۵ - ۷۶.
- خبرگزاری دانشجویان ایران، (۳۱ فروردین ۱۳۹۲). امتیازات ویژه برای ناشران نشریات علمی - ترویجی. دسترسی در ۱۱/۲۵/۹۲ از: <http://www.isna.ir/fa/print/92013112565/>
- امتیازات - ویژه - برای - ناشران - نشریات - علمی - ترویجی.
- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۹). آیین‌نامه ارتقای مرتبه اعضای هیات علمی مؤسسه‌های آموزشی و پژوهشی. تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- سلک، محسن و اشرف السادات بزرگی (۱۳۸۹). تحلیل محتوای مقالات منتشر شده در دو نشریه فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی و فصلنامه کتاب در سالهای ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶. فصلنامه دانش‌شناسی (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات). جلد ۳(۱۰): ۲۵ - ۴۰.
- سیدین، مهرداد و فهیمه باب‌الحوایجی (۱۳۸۷). تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم تحقیقات تهران، علوم تحقیقات اهواز و همدان در سالهای ۱۳۷۲ - ۱۳۸۶. پیام کتابخانه، جلد ۱۵ (۱): ۹۵ - ۱۲۱.
- ملیح، سعید (۱۳۷۶). تحلیل محتوای مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی در نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی در سالهای ۱۳۴۷ - ۱۳۷۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران.
- Bates, M. J. (1999). A Tour of Information Science through the pages of JASIS. Journal of the American Society for Information Science, Vol. 50(111): 975 - 993.

- Black, S. (2011). How Much Do Core Journals Change Over a Decade? The Case of Communication Disorders. *Library Resources and Technical Services*, Vol. 56 (2): 80 – 93.
- Kokabi, M. (2009). An evaluation of evaluation methodologies concerning academic performance in Iran. In *The Proceedings of the 3rd European Conference on Information Management and Evaluation*, Edited by Jan Ljungberg, (P. 258 – 273), London: Academic Publishing Limited.
- McKechnie, L. & Pettigrew, K. (2002). Surveying the Use of Theory in Library and Information Science Research: a Disciplinary Perspective. *Library Trends*, Vol. 50(3): 406 – 417.
- Oyewusi, F. O. (2012). School library research in Nigeria Content analysis of Nigerian School Library Journal 1979-2010. *Library Review*, Vol. 61 (3): 215-230
- Riggs, D. E., (1994). What librarians are seeking in the professional literature. *Library Hi-Tech*, 12 (4): 5.

